

Antirodni diskurs u medijima u Srbiji

Nađa Bobičić^{1,2}

Univerzitet u Beogradu – Fakultet političkih nauka

Marijana Stojčić

Centar za primenjenu istoriju, Beograd

DOI: 10.5937/cm18-42035

Sažetak: Cilj teksta je feministička kritička analiza antirodnih diskursa u 843 medijska teksta objavljena u Srbiji, u periodu od prvog januara 2019. do trideset prvog oktobra 2022. godine. Izabrana je medijska baza koja obuhvata najveći deo mejnstrim medija na teritoriji Srbije. Analiza je rađena na ciljanom uzorku kroz pretraživanje nekoliko ključnih pojmova, karakterističnih za antirodne diskurse: „rodna ideologija”, „porodične vrednosti” i „tradicionalne vrednosti”. Istraživanje je pokazalo kako diskurs antirodnog pokreta u Srbiji korespondira sa diskurzivnim okvirom i širim delovanjem međunarodnog antirodnog pokreta, konfrontirajući se sa feminizmom, delovanjem LGBTIQ+ pokreta i generalno, progresivnim politikama. Kao i u slučaju internacionalnog antirodnog pokreta, oslanjanje na esencijalističko i biologističko razumevanje roda i seksualnosti i insistiranje na tradicionalističkom ustrojstvu porodice, zasnovanom na rodnoj asimetriji i pratećim hijerarhijama, deo je šireg odbacivanja ideja i praksi društvene i ljudske jednakosti. Tek u tom kontekstu postaje jasnije zašto se ideje o društvenoj uslovljenosti roda, fluidnosti i promenljivosti ljudskih identiteta, kao i jednakost i jednakopravnost različitih ispoljavanja ljudske seksualnosti smatraju toliko subverzivnim.

Ključne reči: feministička kritička analiza diskursa, antirodni diskurs, rodna ideologija, porodične vrednosti, mediji, Srbija

---

¹ Rad Nađe Bobičić je podržan sredstvima Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije na osnovu Ugovora o realizaciji i finansiranju naučno-istraživačkog rada NIO u 2022. godini br. 451-03-68/2022-14 od 17. 01. 2022. godine.

² Kontakt sa autorkama: nadja.bobicic@fpn.bg.ac.rs

1. Uvodna razmatranja

Prošla je decenija od prelomne 2012. godine, kada je širom Evrope anti-rodni pokret počeo da dobija sve veću podršku i vidljivost. Tada se dogodilo masovno konzervativno udruživanje antirodnih pokreta koji su se od Francuske, preko Slovenije, do Poljske, mobilisali protiv kampanja za pravo na brak istopolnih zajednica, i protiv ratifikovanja Istanbulske konvencije protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici. Ta „borba” protiv „rodne ideologije” počinje još i ranije. Nju je predvodio Vatikan od sredine devedesetih godina, pokušavajući time da sprovede kontraudar na priznavanje seksualnih i reproduktivnih prava u Ujedinjenim nacijama (UN).

U pitanju je konzervativni pokret koji već tridesetak godina okuplja različite aktere na desnici, ujedinjujući ih u „svetom” ratu protiv „feminističkih i LGBTIQ+ napada” na „tradicionalnu porodicu” i „normalnost”. Antirodni pokret spaja sve od verskih subjekata, političkih partija, reakcionarnih kvazi intelektualaca, pobornika lažnih izvora informacija, do običnih građana „zabrinutih” da rodna ravnopravnost i garantovanje osnovnih ljudskih prava diskriminisanim manjinama ne ugroze njihove društvene privilegije.

U kom trenutku ovaj pokret dobija prostor u medijima u Srbiji? Koje se ideološke pretpostavke ovdašnjeg antirodnog pokreta mogu rekonstruisati iz medijskog diskursa i najčešćih sintagmi koje se u njemu koriste? Ko su ključni akteri? Koje teme izazivaju najveći stepen mobilisanja ovih pokreta u poslednjih tri i po godine? To su neka od temeljnih pitanja ovog teksta.

Kako bi se do ovih odgovora došlo sprovedena je feministička kritička analiza antirodnih diskursa u 843 medijska teksta objavljena u Srbiji, u periodu od prvog januara 2019. do trideset prvog oktobra 2022. godine. Analiza je rađena kroz pretraživanje nekoliko ključnih pojmova, karakterističnih za antirodne diskurse: „rodna ideologija”, „porodične vrednosti”, „tradicionalne vrednosti”. Izabrana je medijska baza koja obuhvata najveći deo mejnstrim medija na teritoriji cele Srbije.

Tekst je strukturisan u tri segmenta koja prate zaključna razmatranja. U prvom delu je razrađen teorijski okvir, u kojem se sažeto predstavljaju dosadašnja istraživanja, i definišu ključni pojmovi. Drugi odeljak posvećen je širem metodološkom okviru, potom preciznom opisu uzorka i konkretne metode analize sadržaja koja se u analizi primenjuje. Naredno, treće poglavlje, za cilj ima prikaz građe, uz kvantitativnu i kvalitativnu analizu prikupljenih materijala. U za-

ključnim razmatranjima analizirano je u kojoj meri antirodni diskurs zastupljen u domaćim medijima korespondira sa srodnim antirodnim diskursima u okviru međunarodnog antirodnog pokreta.

1. Teorijski okvir

1.1. Antirodni pokret

Predmet naše analize su antirodni diskursi, pa je pre svega potrebno definisati nekoliko osnovnih pojmova koje ćemo u tekstu koristiti. Publikacije na koje se u ovom koraku oslanjamo predstavljaju korpus recentnih tekstova koji su nastajali u prethodnih nekoliko godina, i koji su se svojim interdisciplinarnim, transnacionalnim i analitičkim pristupom nametnuli kao bazična literatura kada je u pitanju fenomen antirodnih pokreta i kritika tzv. rodne ideologije (kako je formulišu konzervativni društveni akteri). Recentnost ove literature govori u prilog sve većem interesovanju za ovaj fenomen, koji dobija sve širu društvenu podršku. Upravo u vezi sa tim, zanimljiv je nalaz Maje Gregorić, koja je analizirala akademske tekstove pohranjene u bazi *Google Scholar* (scholar.google.com) koji u naslovu, sažetku ili sadržaju teksta sadrže izraz „antirodni” (2020). Istraživanje je pokazalo kako se radovi koji tematizuju antirodne pokrete mogu naći od 2014. godine, tri godine kasnije je primećen nagli porast tekstova o ovim temama, kako bi se naknadnih godina ponovo počeo smanjivati (Gregorić 2020, 152–153). Ipak, ovo je istraživanje završeno u februaru 2020. godine, neposredno pred izbijanje globalne pandemije prouzrokovane virusom COVID-19, te bi zanimljivo bilo videti skorije podatke. Jednostavnom pretragom iste baze dobija se uvid u to kako je tokom prethodne dve godine objavljeno više studija posvećenih ovoj temi, i raznolik je korpus tekstova koji se odnose na transnacionalni kontekst antirodnih pokreta.

Damjan Denkovski, Nina Bernarding i Kristina Lunz (2021) vide antirodne pokrete kao visoko organizovane (iako ne centralizovane), finansijski dobro obezbeđene, i transnacionalne, čiji cilj kako na domaćem, tako i na međunarodnom nivou, jeste podrivanje ženskih i LGBTIQ+ prava. Osim toga, dodaju oni, konzervativni akteri ne napadaju rodna prava samo njih radi, već te napade koriste kako bi povećali sopstvene pozicije moći i kako bi podržavali društvene i političke hijerarhije u situaciji njihove percipirane ugroženosti i pada (Denkovski et al. 2021, 12). Primećujući kako su širom sveta sve više ugroženi pravo

na abortus, programi kao što su seksualno obrazovanje i rodne studije, pravo na homoseksualni brak, transnacionalne inicijative u borbi protiv rodno zasnovanog nasilja – Agneška Graf (Agnieszka Graff) i Elżbieta Korolczuk (Elżbieta Korolczuk) pišu kako im se antirodni pokret čini kao „sve uticajniji i [kao] koherentan” (2022, 2–3).

Dakle, iz svih ovih varijacija opisa, može se zaključiti kako, mada nije centralizovan, antirodni pokret je u sve jačem povelju i sa jasnim karakteristikama. Precizno se mogu mapirati raznoliki konzervativni akteri koji ga predvode. I pored te raznolikosti aktera, kao i ideološke razuđenosti, ono što je diferencijalna osobina ovog pokreta pre svega je određenje „zajedničkog neprijatelja” u vidu progresivnih snaga koje se zalažu za najšire shvaćenu rodnu ravnopravnost.

Kada je reč o antirodnim pokretima potrebno je napraviti još jednu važnu razliku, koju uvode Irena Cvetković (Ирена Цветковиќ) i Manja Veličkowska (Мања Величковска) između: 1) tradicionalno-konzervativnog dela opšte javnosti i njihovih negativnih stavova prema feminizmu i LGBTIQ+ pravima; i 2) antirodnih pokreta kao transnacionalnih pokreta koji se suprotstavljaju onome što nazivaju „rodnom ideologijom” ili „rodnom teorijom”. U ovoj se distinkciji one nadovezuju na stav Andree Peto (Andrea Pető) koja smatra kako su antirodni pokreti potpuno nov fenomen, čiji je cilj promena svetskog poretka, a nauka je u gramšijanskom smislu polje borbe. Andrea Peto takođe argumentuje kako je antirodni pokret nacionalistički, neokonzervativni odgovor na krizu globalnog neoliberalnog poretka (Pető 2021, 42). Ovaj pokret u kontekstu šire krize demokratije analiziraju i drugi (poput Graff & Korolczuk, 2022; Denkovski et al. 2021). Tezu o potpuno novom i prepoznatljivom pokretu potvrđuje i činjenica kako se sintagme poput „rodne ideologije” počinju koristiti tek od devedesetih godina XX veka, gde je prvi evropski primer masovnih uličnih mobilizacija okupljanje katoličkih struja u Španiji 2005. godine, kao reakcija na legalizaciju istopolnih brakova (Paternotte 2015).

1.2. Konzervativni akteri

Konzervativni akteri koji predvode antirodne pokrete mogu se podeliti po više osnova. Denkovski i sar. (2021) na primer, te aktere dele na tri grupe: stare, nove i saveznike. Među stare ubrajaju Katoličku crkvu, desničarske analitičke centre (eng. *think tank*) i institucije, od kojih su mnoge iz Sjedinjenih Američkih Država (slično i Korolczuk 2017). Nove grupe vide kao one koje su

specijalno kreirane tokom prethodne decenije da se bore protiv 'rodne ideologije'. Njih čine zabrinuti roditelji ili građani širom sveta, čije poruke, branding, vizuelni identitet su često međusobno vrlo slični, iako dolaze iz različitih država ili čak kontinenata. U tu grupu ovi autori svrstavaju i tzv. GONGO (engl. *government-sponsored non-governmental organization*), što je skraćeni naziv za organizacije finansirane od strane vlasti, koje su registrovane i prezentuju se kao nevladine. Kao nove aktere prepoznaju i druge institucije koje zastupaju ideje protivne principima jednakosti, kao i mnogobrojne političke partije širom sveta koje su ili formirane kako bi se bavile ovom temom, ili su se samo pridružile tom talasu zarad prikupljanja političkih poena. Konačno, kao treću grupu, oni izdvajaju saveznike – intelektualce, političare, novinare (Denkovski et al. 2021, 10).

Naravno, ni ova podela nije idealna, jer pojedini saveznici mogu biti uključeni u više grupa istovremeno. Osim toga, grupa tzv. novih aktera je i najheterogenija jer sadrži najviše različitih grupacija. Ali ono što je bitnije od same podele, jeste da je reč o grupama koje imaju već neku tradiciju, koje su uvezane i internacionalno i na državnom i lokalnom nivou, tako da između njih postoji lak protok informacija, kao i da su to grupe koje imaju finansije i podršku, bilo materijalno bilo intelektualno.

Elžbeta Korolčuk (Elżbieta Korolczuk) kategorizovala je nekoliko tipova organizacijskih formi pokreta koji se protive „rodnoj ideologiji”. Na izvestan način, ova kategorizacija dublje razrađuje tipologiju grupe tzv. novih aktera. Prema njoj, to su:

- internacionalne/transnacionalne nevladine organizacije, koje su specijalizovane za lobiranje i legislativu Evropskog suda za ljudska prava, sa ciljem da ograniče LGBTIQ+ i reproduktivna prava;
- parlamentarni komiteti osnovani od strane političkih partija
- nacionalne/lokalne konzervativne nevladine organizacije
- grasrut (engl. *grassroot*) grupe zabrinutih roditelja
- portali, onlajn grupe i otvorene platforme za širenje informacija, knjiga, bukleta i sl. (Korolczuk 2017, 46–47)

I u našem istraživanju medijskog diskursa u Srbiji pokazuje se kako su vrlo raznolike grupe konzervativnih aktera zastupljene i u ovdašnjem javnom prostoru.

1.3. Rodna ideologija

Kako je ranije bilo reči, antirodne pokrete, iako ih predvode toliko različiti akteri, pre svega objedinjuje njihov zajednički „neprijatelj”. U pitanju su dakle, pokreti koji se eksplicitno protive onome što nazivaju „rodnom ideologijom”. Roman Kuhar i David Paternote (Paternotte) navode da su pojava i razvoj koncepta „rodne ideologije” dobro poznati i dokumentovani u literaturi (Kuhar & Paternotte 2017a, 9). Naime, početak razvoja antirodnih diskursa se vezuje za kontra-strategiju koju je Vatikan osmislio kao odgovor na dve konferencije Ujedinjenih nacija (UN) o Populaciji i razvoju u Kairu 1994. i Pekinšku konferenciju o ženama održanoj 1995. godine. Dakle, ovaj se koncept razvio kao kontra-udar na priznavanje seksualnih i reproduktivnih prava u UN, što su u Vatikanu doživljavali kao poraz. Od tog početka kroz narednu deceniju je sledila široka internacionalna mobilizacija, koja je podrazumevala stalno udruživanje, propagandu, zagovaranje protiv LGBTIQ+ prava i prava na rodnu ravnopravnost.

Kada je reč o evropskom kontekstu, antirodni akteri su svojim delovanjem pripremali teren za trenutak kada će dobiti na masovnosti. Najčešće se rast ovih pokreta poklapao sa pripremom ili usvajanjem zakona kojima se proširivao spektar osnovnih ljudskih prava žena i LGBTIQ+ osoba. U većini zemalja Evrope prekretnica je bila 2012. godina, i mobilizacije su najčešće bile podstaknute specifičnim političkim debatama koje su zavisile od lokalnog konteksta. Istopolni brak je bio ključni katalizator za proteste u Francuskoj (2012-2013), kao i referendumska kampanja u Sloveniji (2009-2012, 2014-2015). Antirodne debate u Poljskoj su takođe počele 2012. godine, kao opozicija ratifikaciji Istanbulske konvencije o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (više u: Kuhar i Paternote 2017b, 256–258). Svojevrstu hronologiju napada na rod od 2006. do 2015. godine u Evropi priredile su Ester Kovač (Eszter Kováts) i Mari Poim (Maari Póim) (2015, 13–18).

U naredne tri decenije on je proširen i postao je delom dominantnog diskursa. Prema Denkovskom i sar.: „Rodna ideologija’ referiše na set pojmova koji se vrte oko ideje o radikalnim ’rodnim feministkinjama’ i homoseksualnoj agendi koje zagovaraju ideju poricanja prirodnog poretka stvari (npr. prirodne hijerarhije između muškarca i žene), koja u forsiranju individualnog identiteta ispred društvenih očekivanja potkopava antropološku bazu porodice, i time, društva” (Denkovski et al. 2021, 9–10).

1.4. Kako se definišu „tradicionalne vrednosti“?

U ruskom kontekstu se ne bi moglo govoriti o antirodnom pokretu, jer je ključni koncept oko kojih se okupljaju srodne desničarske struje u stvari „tradicionalne vrednosti”. Emil Edenborg (2021a) analizira ruske politike prema LGBTIQ+ pravima u kontekstu njihovog formulisanja kao ideologija koje su Rusiji nametnute od spolja – sa Zapada. Kako Edenborg argumentuje, (održavanje heteronormativnih institucija je predstavljeno kao opozicija liberalnoj dominaciji „od dolje”. To znači da se zabrana „propagande o netradicionalnim seksualnim odnosima” iz 2013.³ godine ne predstavlja kao napad državnog sistema na prava manjina, nego je u ovom diskursu opravdana kao otpor nametnutim seksualnim vrijednostima (Edenborg 2021a, 2).

Jedan koncept se ističe kao ključan za ovaj tip diskursa, reč je o „tradicionalnim vrednostima”. Tradicionalne vrednosti su tako postale državna ideologija Rusije u periodu od 2012. godine, a naslanjaju se na tradicije nasledene od romantičarskih devetnaestovekovnih ideja Rusije kao čuvarke Evrope koja će odbraniti originalne hrišćanske vrednosti, preko staljinističkih praksi homofobije, do poznosovjetskih politika. O procesu formiranja i potom meinstrimizacije koncepta tradicionalnih vrednosti već postoji opsežna literatura (više u: Edenborg 2021a, 2021b).

Edenborg, oslanjajući se na veliki korpus istraživanja, dalje navodi kako osim u internim državnim okvirima Rusija promovise „tradicionalne vrednosti” uz pomoć različitih saveznika i strategija. Ruska pravoslavna crkva lobira protiv LGBTIQ+ prava internacionalno, što ju je čak i približilo katoličkoj crkvi, u istovetnoj nameri lobiranja protiv istopolnih brakova. Takođe, ruska država podržava transnacionalne nevladine organizacije koje su „za porodicu”, između ostalih i Svetski kongres porodica (engl. *World Congress of Families*), koji su 1997. godine koosnovali ruski i konzervativci iz SAD. Osim ove organizacije, finansijsku podršku iz Rusije dobija i ultrakatolička organizacija Centar za porodicu i ljudska prava (engl. *Center for Family and Human Rights* (C-Fam) situirana u SAD, koja ima veze sa Trampovom administracijom (više u Edenborg 2021a, 2021b). Između ovih pokreta ipak postoje razlike i ne treba upadati u zamku da ih se sve ugurava pod isti okvir, ali s druge strane postoje sličnosti u

³ Reč je o federalnom Zakonu o zabrani homoseksualne propagande u Rusiji (rus. Законодательные запреты пропаганды гомосексуализма в России), koji je izglasala Ruska državna Duma 11. juna 2013. godine.

njihovom delovanju, porukama i namerama o čemu piše Edenborg⁴ (2021b), koji nastavlja liniju mišljenja koju su razvili Paternotte i Kuhar (2018). Upravo oni u svom komparativnom pristupu zastupaju tezu kako je važno krenuti iz konteksta, što je od posebnog značaja i za naš tekst i analizu preplitanja srodnih diskursa raznovrsnih aktera u Srbiji.

U postjugoslovenskoj regiji korpus istraživanja o antirodnim pokretima iz perspektive različitih disciplina sve je širi. Tako pregled istraživanja u Hrvatskoj nalazimo u Škokić (2019, 251), istraživanje rodne ideologije u kontekstu Bosne i Hercegovine uradile su Nejra Veljan i Mida Čehajić Čampara (2021), o stanju u Sloveniji čitamo u prilogu Romana Kuhara (2017), dok su analizu antirodnih strategija i pokreta u Severnoj Makedoniji uradile Irena Cvetković i Manja Veličkowska (2022). Iz teorijske perspektive o odnosu roda i pola pisale su Jelisaveta Blagojević (2006) i Daša Duhaček (2009), a skorije o pojmu rodne ideologije i napadima na rod Sanja, Đurin, Renata Jambrešić Kirin i Tea Škokić (2019), Adriana Zaharijević (2019), i Adriana Zaharijević i Katarina Lončarević (2020).

2. Okvir istraživanja

2.1. Feministička kritička analiza diskursa

Širi metodološki okvir iz kojeg naše istraživanje polazi jesu feministička i kvir kritička analiza diskursa. Mišel Lazar (Michelle M. Lazar, 2018) polazi od šireg određenja kritičke analize diskursa (KAD) kao pokreta čiji je cilj da podigne kritičku svest o diskurzivnom nivou društvenih problema poput diskriminacije, nejednake raspodele društvene moći i nejednakih mogućnosti opresovanih društvenih grupa, kako bi doprineo širim emancipatornim projektima. U tim analizama fenomen rodne nejednakosti je zauzimao važno mesto još od početaka razvoja ovih pristupa. S druge strane, feminističke studije su imale značajnog uticaja tokom formativni perioda KAD u periodu osamdesetih godina prošlog veka. Nešto kasnije, sredinom dvehiljaditih, razvio se i poseban pravac feminističke kritičke analize diskursa (FKAD). Kako Lazar dalje objašnjava, određenje *feministička* odnosi se ne samo na kategoriju roda kao jedan od predmeta analize, što je to slučaj u KAD, već i na savremene feminističke epistemologije i prakse, podjednako kao na principe KAD-a. Mišel Lazar među te

---

⁴ Kako bi objasnio odnose raznolikih aktera, Edenberg analizira antirodne politike kroz koncept diskurzivne koalicije (2021b).

savremene feminističke pristupe misli na one koji se nadovezuju na poststrukturalističke, kvir, postkolonijalne i intersekcionalne teorije, u kojima je identitet shvaćen kao konstruktivistički, a rod kao nebinaran i promenljiv.

Mišel Lazar, kao jedna od začetnica FKAD ovaj pristup definiše na sledeći način:

„Feministička KDA je politička perspektiva koja istražuje kompleksne i različite načine kako rodne ideologije⁵ koje osnažuju nejednaku raspodelu moći postaju 'zdrav razum' u konkretnim zajednicama i diskurzivnim kontekstima, i kako oni mogu biti dovedeni u pitanje. To uključuje diskurzivno oblikovane pretpostavke i nejednakosti, u rasponu od otvorenih do sve češćih suptilnih formi seksizma. Fokusom na socijalnu pravdu i transformaciju, cilj FKAD je da demistifikuje i dovede u pitanje diskurse koji nastavljaju da podupiru orodnjene društvene poretke na različite načine, a koji štete i oduzimaju socijalno progresivne mogućnosti individuama i grupama”⁶ (Lazar 2018, 372).

Lazar (2018) formuliše šest međusobno povezanih principa FKAD. Prvi princip vezuje se za koncept roda kao ideološku strukturu i praksu, koja ljude deli u dva bloka, zasnivajući podelu na pretpostavljenoj prirodnosti polnih razlika. Drugi princip vezuje se za kritiku moći (polazeći iz fukoovske [Michel Foucault] perspektive) stavljajući u fokus istraživanja rodni odnosa i identiteta. Odnos diskursa i društva analizirati kao dijalektički je treći princip FKAD. Razvijanje kritičke refleksivnosti kao prakse je četvrti princip ovog pristupa. Peto, FKAD se smatra analitičkim aktivizmom, što znači da teži društvu jednakosti u kojem rodna vizura ne predodređuje međuljudske odnose. Takođe analitički aktivizam podrazumeva stalno pronalaženje i zamišljanje načina postojanja i rada koji su socijalno uključujući i otvoreni za sve. Konačno, šesti princip ovog pristupa je transnacionalna vizura, jer se ističe važnost analize kako sličnosti, tako i kontekstualnih razlika, u funkcionisanju rodni ideologija, i kako se prihvataju različite strategije u odgovoru na njih.

⁵ Na ovom je mestu važno napraviti terminološku distinkciju. Mišel Lazar pod sintagmom „rodne ideologije” podrazumeva ideološke pretpostavke društvenih obrazaca koji podržavaju rodnu opresiju. Takvo određenje se umnogome razlikuje od istovetne sintagme koju koriste konzervativne političke struje kako bi opisale „zaveru feministkinja” u borbi protiv onoga što te struje nazivaju „tradicionalnim vrednosima i porodicom”.

⁶ Feminist CDA is a political perspective which investigates the complex and diverse ways by which gender ideologies that entrench power asymmetries become 'common sense' in particular communities and discourse contexts, and how they may be challenged. This includes discursively sustained assumptions and inequalities, ranging from overt to increasingly subtler forms of sexism. Focusing on social justice and transformation, the objective of FCDA is to demystify and challenge discourses that continue to buttress gendered social orders in various ways, which harm and foreclose socially progressive possibilities for individuals and groups.

Ono što povezuje sve ove principe jeste to da FKAD teži prevazilaženju granica između teorije i prakse, jer Lazar političku kritiku diskursa vidi ne kao prilog akciji, već *kao* jedan tip akcije. U tom kontekstu se može čitati i naše istraživanje, jer kritička analiza antirodnog diskursa u ovdašnjim medijima nema za cilj samo neutralan prikaz ovih tendencija u medijskom jeziku, već i njihovu kritiku iz perspektive borbi za rodnu ravnopravnost.

Osim FKAD vizure, za kritiku antirodnog medijskog diskursa neophodna je i kvir perspektiva, jer se antirodni pokret istom silinom usmjerava na urušavanje prava zasnovanih na principu rodne ravnopravnosti, kao i na prava LGBTIQ+ zajednica. U zborniku u kojem je objavljen i tekst Mišel Lazar, važan prilog je napisao i Heiko Motšenbaher (Heiko Motschenbacher, 2018) koji uvodi kvir lingvističku perspektivu. Ova teorijska perspektiva akcenat stavlja na seksualne identitete i na odnose moći (takođe fukoovski shvaćenim) koji na njih utiču te proizvode društvenu nejednakost. Glavni fokus pristupa koji povezuju analizu seksualnosti i KAD jeste propitivanje hegemonih, stereotipnih i esecencijalističkih diskursa o identitetima, kao i o rodnom binarizmu kao fundamentalnom mehanizmu na kojem se zasniva heteronormativnost (Motschenbacher 2018, 389).

3.2. Uzorak i metodološke napomene

Analiza je rađena na ciljanom uzorku sastavljenom od medijskih tekstova koji su objavljeni u periodu od 1. januara 2019. godine do 30. septembra 2022. godine na informativnim internetskim portalima. Ovi informativni internetski portali su produžetak njihovog štampanog, radijskog ili televizijskog izdanja (i po svojoj osnovnoj svrsi odgovaraju funkcijama dnevne ili nedeljne štampe). Praćeni su i medijski internetski portali koji nemaju svoja štampana izdanja. Za formiranje uzorka korišćen je specijalizovani pretraživač informativnih sajtova u Srbiji naslovi.net (<https://naslovi.net/>) koji omogućava pretraživanje putem ključnih reči svih vesti objavljenih na sajtovima koji su uključeni u bazu. Naslovi.net na svojim stranicama prikazuju samo naslov, izvor i sažetak vesti, dok linkovi upućuju posetioce/teljke na sajt samog izvora gde mogu pročitati članak u celini. S obzirom na to da su tekstovi prikupljeni elektronski, na temelju ključnih reči, postoji mogućnost da je pokoji tekst promakao, pa treba imati na umu moguća odstupanja u odnosu na stvarnu produkciju.

Uzorak obuhvata sledeće medije: *Akter, Al Jazeera, Alo, B92, BBC, Beta, BizLife, BK TV, Blic, Borba, Cenzolovka, Danas, Dnevnik, Dojče vele (Deutsche Welle), Euronews, Euroactiv, Glas Amerike, Glas javnosti, Glas Šumadije, Glas Zapadne Srbije, InfoKg, Insajder, Jugmedija, Jug press, Južne vesti, Luftika, Kurir, Moj Novi Sad, Mondo, Morava info, N1, Nedeljnik, Newsweek, Niške vesti, Noizz, Nova S, Nova ekonomija, Novi magazin, NoviSad.com, Novi standard, OK radio, Pečat, Peščanik, Pirotske vesti, Politika, PP media, Pravda, Press, Prva, Radio 021, Radio 101, Radio sto plus, RTS, RTV Kragujevac, RTV Novi Pazar, RTVVojvodina, Sandžak press, SEEbiz, Slobodna Evropa, Sportal, Sputnik, Srbija danas, Studio B, Subotica.com, Svet, Svet plus, Šumadija press, Talas, Telegraph, Večernje novosti, Veliki park, Vesti online, Vice, Vranjske, Vreme, XXZ magazine.*

Kada je u pitanju metodološki pristup, u istraživanju se koristi tehnika analize sadržaja u kojoj jedinicu analize predstavlja tema, koja može biti tekstualna i/ili slikovna. Kategorije analize određene su na osnovu formalnih (vidljivost dešavanja) i sadržinskih kriterijuma (predstava o tim dešavanjima u medijima). Što se tiče vidljivosti, ispituje se učestalost i značaj koji se pridaje dešavanjima kroz mesto/vreme, kontekst i formu njihove prezentacije. Koriste se kvantitativni pokazatelji, u prvom redu: broj objavljenih tekstova, u kojim rubrikama se nalaze, dužina tekstova, kakav je odnos potpisanih i nepotpisanih tekstova, i slično. Ispitivanje predstave dešavanja u medijima tj. načina na koji su ona u njima prikazana, zahteva kvalitativnu analizu koja podrazumeva analizu interpretativnog okvira i strategije reprezentacije, odnosno osnovnih poruka dobijenih medijskim izveštavanjem i načina na koji kroz tekstualno izražene medijske prakse dobijaju značenje i vrednosti (i koja su to značenja i koje vrednosti). Ovo uključuje i analizu reči i konstrukcija koje se koriste za nadnaslove, naslove i podnaslove tekstova, jer se njima direktno sugeriše kakav odnos čitaoci/teljke treba da zauzmu prema problemu/sadržaju teksta. Takođe, prati se i kompozicija tekstova, odnosno način na koji su oni složeni i organizovani. Značajan segment predstavlja i analiza praznina, onoga što u izveštavanju nedostaje, kao osnova za zaključivanje o onome što se nalazi umesto nedostajućih sadržaja.

4. Analiza prikupljenih materijala

Kada je u pitanju *vidljivost*, odnosno zastupljenost tekstova koji sadrže termin „rodna ideologija”, analiza ciljanog uzorka koji obuhvata 843 medijska teksta, objavljena u periodu od 1. januara 2019. do 31. oktobra pokazuje da se

on gotovo ne pojavljuje u medijskom diskursu pre 2018. godine. Zanimljivo je da se svih 18 tekstova koji su objavljeni 2018. godine odnose na Hrvatsku, odnosno izveštavanje o procesu ratifikacije Istanbulske konvencije i protestima koje su je pratile. U periodu od 1. januara 2019. do 31. oktobra 2022. godine objavljeno je 30 medijskih tekstova u kojima se mogao naći termin „rodna ideologija”.

Tabela 1: Prikaz objavljenih tekstova po godinama

Godina	Broj medijskih tekstova	%
2019	5	17
2020	13	43
2021	/	/
2022	12	40
Ukupno	30	100

U odnosu na ukupan broj objavljenih tekstova, skoro tri četvrtine svih tekstova (74%) objavila su dva medija sa desnog političkog spektra: *Novi standard* (14) i *Pečat* (8). Nedeljnik *Vreme* je u posmatranom periodu objavio dva teksta, dok su svi ostali mediji objavili po jedan medijski tekst. Zanimljivo je da od ukupno 30 objavljenih tekstova, njih 5 (17%) je objavljeno u *Vremenu*, *Danas*, *XXZ* i *Noizzu*, a predstavljaju tekstove koji prema samom terminu i aktivnostima zagovornika/ca borbe protiv „rodne ideologije” nastupaju izrazito kritički. Ostaje pitanje u kojoj meri je to pre reakcija na šire procese dovođenja u pitanje ženskih ljudskih prava onako kako se to odvija u okviru međunarodnog anti-rodnog pokreta, nego posledica uticaja njegove domaće varijante.

Tabela 2: Prikaz objavljenog sadržaja prema mediju

Medij	Broj medijskih tekstova	%
<i>Novi standard</i>	14	47
<i>Pečat</i>	8	28
<i>Vreme</i>	2	7
<i>Danas</i>	1	3
<i>Srbija danas</i>	1	3
<i>Dnevnik</i>	1	3
<i>Večernje novosti</i>	1	3

<i>XXZ</i>	1	3
<i>Noizz</i>	1	3
Ukupno	30	100

Na drugoj strani, najveći deo objavljenih tekstova nalaze se u rubrikama *Društvo* (9) ili predstavljaju kolumne i autorske tekstove (6). Imajući u vidu da uobičajeni raspored rubrika u medijima odražava hijerarhiju po važnosti sadržaja, pri čemu politika, ekonomija i društvo obično zauzimaju naslovnu i prve strane, dok važnost sadržaja opada sve do rubrika poput *Zabava*, *Slobodno vreme* i slično – rubrike u kojima su tekstovi objavljeni predstavljaju indiciju da se sadržaj koji pokriva termin „rodna ideologija” prepoznaje kao društveno važan.

Tabela 3: Prikaz objavljenog sadržaja prema rubrikama

Rubrika	Broj objavljenih tekstova	%
Društvo	9	30
Autorski tekstovi/ Kolumne	6	20
Svet	6	20
Vesti	2	7
Politika	1	3
Bez oznake ⁷	6	20
Ukupno	30	100

Na to da se sadržaj koji pokriva termin „rodna ideologija” prepoznaje kao društveno važan, ukazuje i potpisanost tekstova – njihovi autori i autorke su jasno navedeni u gotovo polovini svih objavljenih tekstova.⁸

⁷ Bliži pogled na kategoriju „Bez oznake” pokazuje da od ukupno 6 objavljenih tekstova, 4 predstavljaju autorske tekstove (*Novi standard*), Saopštenje Matice srpske i Odbora za standardizaciju srpskog jezika povodom usvajanja Zakona o rodnoj ravnopravnosti, odnosno upotrebe rodno osetljivog jezika, objavljeno u *Novom standardu* i novinarski komentarna portalu *Noizz*.

⁸ Potpisanost tekstova je još jedan od elemenata kojim se uspostavlja hijerarhija po važnosti sadržaja u okviru medija. Dok manje važne teme ostaju na nivou agencijskih vesti i kraćih informacija o događajima koje se po pravilu ne potpisuju, dublja i detaljnija obrada tema koje se prepoznaju kao društveno važne, obično se prepušta iskusnijim i renomiranim novinarima/kama/ ili gostujućim autorima/kama.

Tabela 4: Pregled objavljenog sadržaja prema tome kome je pripisan

Kome je pripisan tekst	Broj objavljenih tekstova	%
Novinar/ka – potpisan	14	47
Redakcijski tekst	2	7
Prilagođena agencijska vest	2	7
Drugi medij	12	39
Ukupno	30	100

Relativno mali broj ukupno objavljenih tekstova u kojima se može naći termin „rodna ideologija”, njegova ograničenost na medije sa izrazito desnog političkog spektra i veliki udeo tekstova u rubrikama *Svet* ili *Region* u kojima se ovaj termin koristi, kao i izostajanje njegove „domaće upotrebe” može predstavljati indiciju da on i dalje nije šire prihvaćen u javnom diskursu u Srbiji (ili bar ne u onom delu koji popunjavaju mejnstrim mediji). Termin koji je mnogo zastupljeniji u javnom prostoru, a sličnog je sadržaja su „porodične (i tradicionalne) vrednosti”. Poput „rodne ideologije” i on funkcioniše kao prazan označitelj čija upotreba umnogome zavisi od konteksta u kome se koristi i koji pokriva čitav spektar značenja – od nuklearne porodice do organicistički shvaćene nacije kao patrijarhalne proširene porodice sa rigidno definisanim rodnim ulogama i jasnim hijerarhijama.

Od 1. januara 2019. do 31. oktobra 2022. godine objavljena su u različitim medijima 342 teksta u kojima se pominje ovaj termin i njihov broj stalno raste.

Tabela 2: Prikaz objavljenih tekstova po godinama

Godina	Broj medijskih tekstova	%
2019	49	14
2020	63	18
2021	77	23
2022	153	45
Ukupno	342	100

U odnosu na ukupan broj objavljenih tekstova, najveći broj je objavio *Danas* (30), *Kurir* (29), *Blic* (22), *Pečat* (20), *B92* (18), *NI* (16), *Večernje novosti* (14), *Alo* (14), *Telegraf* (13) i *Nova S* (13). Ovi mediji su objavili ukupno 189 medijskih tekstova što predstavlja više od 60% svih objavljenih tekstova.

Tabela 3: Prikaz objavljenog sadržaja prema mediju

Medij	Broj objavljenih tekstova	%
<i>Danas</i>	30	9
<i>Kurir</i>	29	9
<i>Blic</i>	22	7
<i>Pečat</i>	20	6
<i>B92</i>	18	5
<i>N1</i>	16	5
<i>Večernje novosti</i>	14	4
<i>Alo</i>	14	4
<i>Telegraf</i>	13	4
<i>Nova S</i>	13	4
<i>Novi standard</i>	9	3
<i>Radio 021</i>	9	3
<i>Pravda</i>	8	2
<i>Nedeljnik</i>	8	2
<i>Mondo</i>	7	2
<i>RTV Vojvodina</i>	7	2
<i>Srbija danas</i>	7	2
<i>Sputnjik</i>	5	1
<i>Politika</i>	5	1
<i>BizLife</i>	5	1
<i>Morava info</i>	5	1
<i>RTS</i>	5	1
Ostali mediji	73	22
Ukupno	342	100

Indicija fluidnosti i disperzivnosti pojma „porodične vrednosti” i promenljivosti njegovog značenja u različitim kontekstima je i njegova zastupljenost u rubrikama koje pokrivaju vrlo različit sadržaj. Njegova zastupljenost predstavlja i indiciju da se upotreba ovog pojma vidi kao neproblematična i široko prihvatljiva.⁹

⁹ Da se upotreba pojma „porodične vrednosti” vidi kao neproblematična dodatno upućuje i njegova česta upotreba u tekstovima napisanim u marketinške svrhe, odnosno kao deo promocije različitih kompanija, proizvoda i/ili usluga.

Tabela 4: Prikaz objavljenog sadržaja prema rubrikama

Rubrika	Broj objavljenih tekstova	%
Politika	48	14
Svet/ Region	47	14
Zabava	41	12
Društvo	32	9
Vesti	32	9
Autorski tekstovi	31	9
Slobodno vreme	22	6
Sport	20	6
Gradske rubrike	18	5
Ekonomija	13	4
Kultura	10	3
Srbija	10	3
Drugo	6	2
Bez oznake ¹⁰	12	4
Ukupno	342	100

Tabela 5: Pregled objavljenog sadržaja prema tome kome je pripisan

Kome je pripisan tekst	Broj objavljenih tekstova	%
Redakcijski tekst	92	27
Novinar/ka – potpisan	90	26
Novinska agencija	52	16
Novinar/ka – inicijali	29	8
Prilagođena agencijska vest	11	3
Drugi medij	28	8
Bez oznake ¹¹	40	12
Ukupno	342	100

Ovde ćemo se zadržati na tekstovima u kojima se „porodične vrednosti” interpretiraju na politički način u smislu poželjnih, a ugroženih modela organizacije individua i društva kako ga definišu politički akteri i na sličan način na koji

¹⁰ Bliži pogled na kategoriju „Bez oznake” pokazuje da je i ovom slučaju najčešće u pitanju prenošenje agencijskih vesti.

¹¹ Bliži pogled pokazuje da su od tekstova bez potpisa, njih 10 PR tekstovi (ekonomski marketing) i značajan deo agencijskih vesti.

se to odvija u okviru „rodne ideologije”. Treba imati na umu da upravo zbog toga što je široko rasprostranjen i deluje zdravorazumski, termin „porodične vrednosti” istovremeno ima mnogo veći kapacitet za mobilizaciju širih slojeva stanovništva. Moguće je izdvojiti nekoliko narativa oko kojih se artikulišu pojmovi „rodna ideologija”/„porodične vrednosti” koji se često prepliću i nadovezuju jedan na drugi. Njihova osnova je u konzervativno-tradicionalističkom diskursu gde porodica predstavlja metonimijsku sliku nacije u kojoj žene prvenstveno figuriraju kao majke, otelotvorenje i simboličke nositeljke ideala Nacije i/ili Države i istovremeno, mehanizam za njihovo održavanje (ili uništenje).

S tim u vezi tri ključne reči u određenju nacije i nacionalnog identiteta bez kojih se ovi pojmovi ne mogu razmatrati su: „majka domovina” (engl. *motherland*), „otadžbina” (engl. *fatherland*) i „domovina” (engl. *homeland*) (Grosby 2005). Prva dva termina kombinuju pojmove majke i oca u smislu njihovih bioloških funkcija, a zemlja (engl. *land*) sliku određene teritorije. Treći pojam „domovina” (engl. *homeland*), referiše na neposredno porodično okruženje u kome je dete začeto, odgajano i u kome odrasta, usvajajući sliku te teritoriju kao deo sebe (Ibid.). Kako Juval-Dejvis (Nira Yuval-Davis) navodi, žene su oduvek bile važne protagonistkinje nacionalne arene ne samo zbog uloge u biološkoj, nego i u kulturnoj reprodukciji nacije. Ključna odrednica militarističkog i nacionalističkog kreiranja nacionalnog identiteta jeste genealoška dimenzija specifičnog, zajedničkog porekla u vidu krvi i porekla koji su temelj za kreiranje homogene predstave nacije. Tako, žene se u takvom kolektivnom imaginarijumu prvenstveno povezuju s decom i rađanjem, budućnošću porodice i kolektiva, tj. nacije kao takve. One su, takođe, nositeljke časti zajednice jer svojim primere-nim ponašanjem utelovljuju granicu koja označava granicu samog kolektiva. U tom smislu, svrha žene je njena reproduktivna funkcija, odnosno očuvanje ne samo biološkog postojanja, već i čistoće nacije (Yuval-Davis 1997), a tradicionalističko ustrojstvo porodice, zasnovano na esencijalističkom shvatanju roda i seksualnosti, rodnoj asimetriji i pratećim hijerarhijama, garant je prihvatanja i opstanka hijerarhizovanog društva, države i nacije. Kako to formuliše Adriana Zaharijević, „biološki determinizam sudbinski je uvezan sa ’nebiološkim’ ulogama koje konstituišu društvenost i koje ostaju u temelju hijerarhije” (Zaharijević 2019, 38).

Otuda nije neočekivano da se (i) u Srbiji protivljenje „rodnoj ideologiji”, odnosno zalaganje za „porodične vrednosti” predstavlja kao odbrambena reak-

cija na agendu razaranja porodice koja seže sve do Francuske revolucije 1789. godine. Kako se na jednom mestu navodi:

Da bismo to objasnili i razumeli moramo najpre da damo bar skicu moderne istorije napada na tradicionalnu porodicu koja je na kraju u velikom broju zemalja dala rezultate. Razumljivo, usmerićemo se na komunizam, feminizam, totalitarizme, kao i dva najvažnija globalna revolucionarna događaja (1789. i 1917.), u kojima su, gle čuda, kao centar implementacije novih politika određene tradicionalne porodice koje treba „reformisati”, odnosno razoriti podsticanjem razvoda, slobodne ljubavi, emancipacijom žena, izjednačavanjem legalnih i nelegalnih kohabitacija, odnosno statusa bračne i vanbračne dece, uvođenjem žena na tržište rada, promenom poreske politike, afirmacijom abortusa itd. (Đurković 2020a).

Nije neočekivano i što se kao ključne tačke „modernih napada na porodicu” mapiraju dve velike revolucije Francuska 1789. i Oktobarska 1917. godine koje su svojim idejama o demokratiji, ljudskoj slobodi i jednakosti, kao i načinima kako ih ostvariti, ključno oblikovale modernu istoriju. Prva između ostalog, time što je kroz ideju o jednakosti svih ljudi, učinila ženski i feministički pokret mogućim. Druga – svojim revolucionarnim praksama po pitanju izjednačavanja muškaraca i žena.

Međutim, kako se dalje može pročitati, iako se „savremeno razaranje porodice svodi [...] na ponavljanje mehanizama koji su postavljeni u ranom sovjetskom komunizmu, pre nego što je usledio Staljinov konzervativni obrt”, i „unutar zapadne civilizacije u isto vreme se uveliko pripremala teorijska osnova za buduća razaranja porodice, otpočeta šezdesetih godina, a koja će krajem dvadesetog veka daleko prevazići modele i zahteve koje su Trocki i Kolontajeva propagirali” (Đurković 2020b). Posledice tog „razaranja porodice” se danas mogu videti u nametanju ideje da „porodica iz koje smo svi potekli i u kojoj smo stvoreni i stvarani više nije potrebna”, da su deca „neviđeni kuluk i žrtva” za koji „današnja ’oslobođena’, napredna, poslom i slobodnim seksom okupirana žena više nema ni volje ni vremena”, u porodicama koje su „rasno izmešane, vanbračne, istopolne (mada je postalo i suvišno pričati o polovima koji su prevaziđeni i ukinuti), ’partnerske’ ili jednostavno ’jednočlane” (ПАНОВ 2022). Razaranje „normalne”, „prirodne” porodice koju čine muškarac i žena kao prirodni, biološki polovi, deo je projekta „relativizovanja i poništavanja temeljnih tradicionalnih vrednosti, nacionalnih, verskih i kulturnih identiteta”

čiji glavni eksponenti su „ideološko-politički feminizam, tzv. globalni LGBT front i ekstremni ekologizam 'zelenih', sa tendencijom klizanja u ekofašizam” (Милосављевић 2022). Prema zagovornicima borbe protiv „rodne ideologije”, u nametanju novog vrednosnog okvira koji vodi „uspostavljanju uslova za temeljnu destrukciju sveta kakvog poznajemo” (Панов 2022), ključnu ulogu ima „ideologija dženderizma”¹². Kako to formuliše još jedan od autora:

Da bi se čovek sveo na nivo beslovesnog bića kakvo je potrošač, ili „ekonomska životinja”, potrebno je uništavanje svakog drugog identiteta koji ga krasi od nacionalnog do polnog. [...] U tom kontekstu se može posmatrati i ideologija „dženderizma”, odnosno stvaranja bezbroj raznih lako promenljivih „rodova” od kojih na kraju nijedan nije pravi, istinski rod, odnosno pol. Dva prirodna pola treba da budu zamenjena stotinama, ako ne i hiljadama „rodova” od kojih nijedan nije pravi nego veštački. Poništavanjem svake prirodne, istorijske, duhovne ili genetske autentičnosti i ekskluzivnosti, kontrainicijacija ima za cilj da obuhvati sve i svakoga, da premreži čitavu planetu (Родић 2022).

Ta „eskalacija džender ludila” koja je „toliko daleko od života, od stvarnih muškaraca i žena, od onoga što žele i što im treba” po kojoj „nijedna muška karakteristika nije poželjna” (i to „ne samo one koje imaju ma kakve veze s testosteronom – snaga, hrabrost, potentnost – već ni socijalno isposredovane osobine poput zaštitništva”), „više nije ni ideologija – to je sumanutost” (Antonić 2021). Kako se može pročitati, ona se promovise na različite načine, posebno kroz državne institucije, zakonsku regulativu i školske programe, usmeravajući se na one najranjivije – na decu.

Deci se na Zapadu, takođe od vrtića, nameće seksualno obrazovanje, koje nema veze ni sa duševnim, ni sa telesnim zdravljem, nego sa razaranjem polnih identiteta. To su pokušali i 2017. godine u Srbiji, preko priče o borbi protiv nasilja u školama. Sve je išlo putem „projekta” Ministarstva prosvete udžbenički priručnik pod naslovom 'Obrazovni paket za učenje o temi seksualnog nasilja nad decom za osnovne i srednje škole u Srbiji', pod parolom 'Od vrtića do fakulteta uz udžbenike iz raznih predmeta, učimo da se odupremo nasilju nad decom i ženama'. [...] Agresivna propaganda rodne teorije i 'fluidnog' shvatanja seksualnosti u predškolskim i školskim programima i medijima ima za posledicu sve

¹² Termin *gender* se u engleskom jeziku koristi za rod. Otud autor, verovatno kako bi potcrtao kako je ovo „uvezeni” pojam sa Zapada, pored sintagme „rodna ideologija”, koristi i „ideologija dženderizma”.

veću zbunjenost i izgubljenost dece i mladih koja u doba puberteta i adolescencije tek treba da izgrade svoj polni identitet. (Dimitrijević 2021)

Ljudima se šalje poruka da prihvatanjem naracije o „rodnom identitetu” postaju „svemoćni”, a to deluje privlačno, zar ne? Međutim, „svemoć” je samo iluzija: ti ljudi postaju, nažalost, samo sredstva na putu za idealni logor. Nedavno sam sedeo s jednim prijateljem, koji ima sina u osnovnoj školi. Razgovarali smo o čuvenom udžbeniku iz biologije. Taj moj prijatelj mi je govorio kako njegovog sina u školi uče da nije dečak već da tek treba da odluči šta će (sve) biti. Potpuno očajan, pitao me je: ko ima pravo da TO govori mom sinu? Dok sam ga slušao, setio sam se scene iz romana Na Drini ćuprija, gde Osmanlije majkama otimaju mušku decu. Nekada se to zvalo danak u krvi, a danas, izgleda, odlazak u školu (Владушић 2022).

Kroz ustanovljavanje nekad implicitnih, nekad eksplicitnih binarnih opozicija *priroda/ideologija, zdravo/patološko, normalno/nenormalno*, odbrana tradicionalističke porodice (i posebno dece) uspostavlja se kao odbrana „prirodnog poretka sveta”, zasnovanog na rodnoj komplementarnosti, polnim i fizičkim razlikama i biološkom determinizmu. U tom procesu se odbacivanje zahteva za jednakošću, autonomijom i priznavanjem razlika u kombinaciji sa antimodernim i antizapadnim diskursom preoznačava i u odbranu „nas”, srpskog kolektiviteta kome se nameće „ono što nije prihvaćeno u našoj tradiciji i našoj kulturi, srpskoj pravoslavnoj” i što „dovodi u pitanje [...] narod, etiku, moral, savest, istoriju, verovanje” (Stanje Stvari 2022).

Ono što se vidi kao nespojivo sa tradicijom i kulturom se može pratiti na različitim nivoima. Neki od njih se odnose na različita ispoljavanja ljudske seksualnosti (posebno, homoseksualnosti) koja se smeštaju u sferu „bolesnog” i „neprirodnog” i svaki put se iznova aktuelizuje, na primer, u svetlu organizacije Parade ponosa ili mogućnosti zakonskog regulisanja istopolnih zajednica. Kako se može pročitati:

Od upozorenja da je neodržavanje gej parade kraj evropskih integracije Srbije, do izbijanja građanskog rata između LGBT+ ekstremista i normalnih ljudi koji ne žele da gledaju paradu bolesnika. [...] Neko bi mogao reći da treba ignorisati bolesnike i ne pridavati im značaj, ali upravo zbog tog ignorisanja prethodnih godina mi smo danas u situaciji da nas jedna šačica sodomita terorise i direktno udara na suverenitet zemlje i volju njenog većinskog stanovništva. I ne samo to! Njihovi prsti su pustili pipke na ono najsvetije što imamo – decu! Kroz obrazovni sistem, medije oni agresivno rade na preumljenju najmlađih i natu-

ranjem bolesnih ideja o polovima, lepoti različitosti i sve to na tako afirmativan način gde se deci džender ideologija prezentuje kao jedini način do uspeha u poslu, društvu, životu. Brak, zdrava porodica, tradicionalizam, rađanje dece, pravoslavlje, moral, to su sve zaostale ideje balkanskog primitivizma kojima je vreme da se novi čovek (lgbt+ čovek) otrgne i istraži i okusi sve devijantne slobode koje mu nudi evropska civilizacija. I sve to kroz jednu vrlo podmuklu manipulativnu igru u kojoj su oni ti koji šire ljubav, a mi samim tim što učimo decu da je homoseksualnost bolest, učimo ih i mržnji, pa tako ne samo mržnji prema njima već prema svemu stranom (Veizović 2022).

Drugi nivoi se odnose na na problematizaciju patrijarhalnog rodnog režima generalno (rodnih uloga, ali i telesnog i psihičkog integriteta žena) i feminizam kao teoriju i prakse ženske emancipacije.

Društvo u kojem feministička ideologija djeluje po automatizmu definiše se kao patrijarhalno (feministima sinonim za nepoželjno društvo), te se glavni nosioci date kulture često optužuju za rasizam i podsticanje „kulture silovanja”. Vršeći svojevrsnu sintezu ovih tvrdnji nije teško uočiti da se, provučeni kroz prizmu feminizma, muškarac i žena pojavljuju kao akteri, po svojoj prirodi, suprotstavljeni jedno drugome iz čega dalje proizilazi prirodnost periodične potčinjenosti jednog drugome. [...] Štaviše, ako prihvatimo da je biološka reprodukcija ključna za opstanak vrste, što ne predstavlja nikakvo dramatično otkriće već prostu činjenicu, možemo zaključiti da je navodno tlačjenje žena od strane muškaraca, kako to zamišljaju feministi, zapravo poželjna pojava iz perspektive biološkog opstanka čovječanstva. Uz veoma ograničene izuzetke može se istaći da je svako društvo koje je prihvatilo prava žena i feminističku ideologiju samo sebe osudilo na postepeni nestanak (Malenica 2021).

Sa određenom dozom sarkazma možemo zapaziti da su žene stekle pravo na samostalno odlučivanje, bez ikakvog uticaja očeva, o životu i smrti budućih generacija, no predstavnici feminističkih organizacija se i dalje ponašaju kao da su ženama uskraćena osnovna prava, davno im podarena. [...] U svjetlu ovih činjenica, koje su neosporne, ispostavlja se da je svrha feminizma danas gola borba za moć. Karakteristike savremenog feminizma jesu otklon od objektivnog sagledavanja stvarnosti, agresivni napadi na trenutne strukture društva, demonizacija muškarca kao kategorije te razarajući efekat na sposobnost određenog

društva da samo sebe obnavlja, kako u čisto biološkom smislu, tako i u kulturnom te nacionalnom (Malenica 2020).

Kroz formulacije o „demonizaciji muškaraca” i „nepoželjnosti ijedne muške karakteristike” uvodi se i motiv borbe polova za koji je navodno odgovoran feminizam i koji dodatno osnažuje sliku o ugroženosti (muškog) etničkog kolektiva i potrebi za nužnom odbranom. Ili formulisano na jedan još eksplicitniji način:

Ne postoje gori nasilnici od feministkinja. Vrše najgoru torturu nad društvom, siluju nas budalaštinama i svim silama se uprežu da unište srpsku porodicu. Ova ogavna zloupotreba nasilja u porodici da bi se muškarac marginalizovao i izgubio svoju ulogu u društvu i porodici je užasna (Lisinac 2021).

Zbog toga što je „osnovna funkcija feminizma [...] razaranje empirijski potvrđenog patrijarhalnog društva zasnovanog na tradiciji i identitetu naroda”, feminizam figurira kao oruđe koje „Zapad [...] koristi za napad na Srbiju i druge zemlje” (Правда 2019). Kao strani *import*, on je deo „novog totalitarizma” u kome su „zapadne vrednosti [...] krstareće rakete i trojanski konji zapadnih interesa” (Ђирјаковић 2022), a „ženska prava i ženske patnje i stradanja [...] ključno neokolonijalno oruđe” (Ђирјаковић 2021).

Kako se dalje može pročitati, „glavni podsticaji za promenu u tom pravcu dolaze od zapadnih aktera” pod maskom priprema za „evropske integracije” (Ђurković 2020a). Njegovi nosioci su „mediji, NVO mreža, države kolonijalne demokratije, 'dobitnici' tranzicije na Univerzitetu” (Peљић 2022), državni aparat koji „prestaje da postoji kao produžetak nacije” i „članovi nacionalne elite” koji su izgubili „osjećaj odanosti prema nacionalnoj ideji”, „otuđena elita, [...] vođena svojim uskim interesima” koja je „nezainteresovana ili pak aktivno neprijateljski nastrojena prema istoj onoj naciji iz koje je sama nastala” (Malenica 2021).

U njemu jedna, građanistička strana, sastavljena uglavnom od pismenih, kulturno kulturnih i svezubih narcisa, za svaku ružnu stvar i zlo krivi srpsko društvo, navodno neizlečivo bolesno. Ta sklonost ka učitavanju srpstva u svaku individualnu patologiju i sramotni postupak eskalira uvek kada neka jeziva stvar ima elemente koji se mogu vezati za Srpsku pravoslavnu crkvu i druge specifične institucije ili kulturalna obeležja Srba. Lično zlo tada, po pravilu, biva protumačeno kao navodni izraz kulturalno uokvireno, neuništivo etnič-

kog zla. Štaviše, obično kao još jedan 'dokaz' da smo svi mi – naravno, ako se kontinuirano ne dekontaminiramo i ne suočavamo – pomalo 'zveri srpske', pravoslavljem navođeni civilizacijski otpad sklon klanju i silovanju (Ђирјаковић 2021).

5. Rezime i zaključna razmatranja

Analiza na ciljnom uzorku od 843 medijska teksta, objavljena u Srbiji u periodu od 1. januara 2019. godine do 31. oktobra 2022. godine, pokazuje da termin „rodna ideologija” nije zaživeo u ovdašnjem medijskom prostoru. Relativno mali broj ukupno objavljenih tekstova u kojima se on može naći, ograničenost njegove upotrebe na medije sa izrazito desnog političkog spektra i veliki udeo tekstova u rubrikama *Svet* ili *Region* u kojima se ovaj termin koristi, kao i izostajanje njegove „domaće upotrebe” predstavlja indiciju da on i dalje nije šire prihvaćen u javnom diskursu (ili bar ne u onom delu koji popunjavaju mejnstrim mediji). Termin koji je mnogo zastupljeniji u javnom prostoru, a sličnog je sadržaja su „porodične (i tradicionalne) vrednosti”. Poput „rodne ideologije” i on funkcioniše kao prazan označitelj čija upotreba umnogome zavisi od konteksta u kome se koristi i koji pokriva čitav spektar značenja – od nuklearne porodice do organicistički shvaćene nacije kao patrijarhalne proširene porodice sa rigidno definisanim rodnim ulogama i jasnim hijerarhijama. Kao i u slučaju zagovornika borbe protiv „rodne ideologije”, u središtu zagovaranja „porodičnih vrednosti” je odbrana „prirodnog” poretka sveta kroz obranu „prirodne” porodice koja je ugrožena različitim društvenim i zakonodavnim intervencijama koje se tiču reproduktivnih i LGBT prava, različitih mera protiv rodne diskriminacije, izjednačavanja homoseksualnih i heteroseksualnih zajednica, seksualnog obrazovanja, i zaštite od rodno zasnovanog nasilja.

Narativima oko kojih se inače artikuliše rodna ideologija u drugim zemljama poput roda kao ideološkog konstrukta čiji je cilj kolonizacija lokalnih kultura i zajednica zarad interesa stranih centara moći (bilo da je u pitanju neoliberalni kapitalizam ili nastavak komunizma) i feminizma i šire, diskursa ljudskih prava kao *novog totalitarizma*, u Srbiji se pridružuje i antizapadni i antimoderni diskurs o evropskim integracijama kao sredstvu uništavanja nacionalne suverenosti i srpskog nacionalnog identiteta. U tom procesu napada na nacionalni identitet koji se vidi kao unapred dat, nepromenljiv i suštinski

bezvremen, prema zagovornicima „porodičnih vrednosti”, aktivnu ulogu imaju i delovi lokalne „odnarođene” i „otuđene” političke i intelektualne elite. Kao i u slučaju internacionalnog antirodnog pokreta, oslanjanje na esencijalističko i biologističko razumevanje roda i seksualnosti i insistiranje na tradicionalističkom ustrojstvu porodice, zasnovanom na rodnoj asimetriji i pratećim hijerarhijama, deo je šireg odbacivanja ideja i praksi društvene i ljudske jednakosti. Tek u tom kontekstu postaje jasnije zašto se ideje o društvenoj uslovljenosti roda, fluidnosti i promjenjivosti ljudskih identiteta, kao i jednakost i jednakopravnost različitih ispoljavanja ljudske seksualnosti smatraju toliko subverzivnim. U tom smislu, modaliteti upotrebe pojmova „rodna ideologija”, „porodične vrednosti”, „tradicionalne vrednosti” medijskom prostoru u Srbiji jasno korespondiraju sa diskurzivnim okvirom i širim delovanjem međunarodnog antirodnog pokreta, konfrontirajući se sa feminizmom, delovanjem LGBTIQ+ pokreta i generalno, levim i progresivnim politikama.

Literatura

- Blagojević, Jelisaveta. (2006). S one strane binarnih opozicija: teorijska razjašnjenja pojma rod. *Genero* 8/9: 47–63.
- Denkovski, Damjan, Nina Bernarding & Kristina Lunz. (2021). *Power Over Rights. Understanding and countering the transnational anti-gender movement Volume I*. Berlin: Centre for Feminist Foreign Policy.
- Duhaček, Daša. (2009). „Rodne uloge i polna razlika – od teorijskih sukoba do praktičnih razrešenja”. U Tamara Džamonja Ignjatović i Nevenka Žegarac (ur.) *Teorijske osnove medijacije: perspektive i doprinosi* (pp. 57–73). Beograd: Centar za primenjenu psihologiju.
- Durin, Sanja, Renata Jambrešić Kirin i Tea Škokić. (2019). Od antropologije žene do rodne ideologije. *Glasnik Etnografskog instituta SANU* 67(2): 231–245, doi: <https://doi.org/10.2298/GEI1902231D>
- Edenborg, Emil. (2021a). 'Traditional values' and the narrative of gay rights as modernity: Sexual politics beyond polarization. *Sexualities*, 0(0). <https://doi.org/10.1177/13634607211008067>
- Edenborg, Emil. (2021b). Anti-Gender Politics as Discourse Coalitions: Russia's Domestic and International Promotion of „Traditional Values”, *Problems of Post-Communism* 70(2), 175–184. DOI: 10.1080/10758216.2021.1987269

- Graff, Agnieszka. & Elżbieta Korolczuk. (2022). *Anti-Gender Politics in the Populist Moment*. London and New York: Routledge.
- Gregorić, Maja. (2020). Antirodni pokreti u 21. stoljeću. *Anali* 17(1): 149–167, doi: 10.20901/an.17.07.
- Grosby, Steven. (2005). *Nationalism: A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Korolczuk, Elżbieta. (2015). «The War on Gender» A Transnational Perspective – Lessons for Feminist Strategising. In Heinrich Böll Foundation (ed.), *Anti-Gender Movements on the Rise? Strategising for Gender Equality in Central and Eastern Europe* (pp. 43–53). Publication Series on Democracy vol. 38.
- Kováts, Eszter. & Maari Pöim (eds.). (2015). *Gender as symbolic glue. The position and role of conservative and far right parties in the anti-gender mobilizations in Europe*. Budapest: FEPS – Foundation for European Progressive Studies.
- Kuhar, Roman. (2017). Changing gender several times a day: The anti-gender movement in Slovenia. In Roman Kuhar & David Paternotte (eds.) *Anti-Gender Campaigns in Europe. Mobilizing against Equality*, (pp. 215–232). London, New York: Rowman & Littlefield.
- Lazar, Michelle M. (2018). Feminist critical discourse analysis. In J. Flowerdew & El Richardson (eds). *The Routledge Handbook of Critical Discourse Studies*. London and New York: Routledge.
- Motschenbacher, Heiko. (2018). Sexuality in critical discourse studies. In John Flowerdew & John E. Richardson (eds). *The Routledge Handbook of Critical Discourse Studies*. London and New York: Routledge.
- Paternotte, David. (2015). Blessing the Crowds: Catholic Mobilizations against Gender in Europe. In Sabine Hark & Paula-Irene Villa (eds.), *Anti-Genderismus. Sexualität und Geschlecht als Schauplätze aktueller politischer Auseinandersetzungen*, (pp. 129–147). Bielfeld: Transcript Verlag.
- Paternotte, David & Roman Kuhar. (2017a). “Gender ideology” in movement: Introduction. In Roman Kuhar & David Paternotte (eds.) *Anti-Gender Campaigns in Europe. Mobilizing against Equality* (pp. 1–22). London, New York: Rowman & Littlefield.
- Paternotte, David & Roman Kuhar. (2017b). The anti-gender movement in comparative perspective. In Roman Kuhar & David Paternotte (eds.) *Anti-*

- Gender Campaigns in Europe. Mobilizing against Equality* (pp. 253–276). London, New York: Rowman & Littlefield.
- Paternotte, David & Roman Kuhar. (2018). Disentangling and Locating the “Global Right”: Anti-Gender Campaigns in Europe. *Politics and Governance* 6(3): <https://doi.org/10.17645/pag.v6i3.1557>
- Petö, Andrea. (2021). Feminist Stories from an Illiberal State: Revoking the License to Teach Gender Studies in Hungary at a University in Exile (CEU). In: Bluhm, Katharina, Gertrud Pickhan, Justyna Stypinska, and Agnieszka Wierzycholska. (eds) *Gender and Power in Eastern Europe. Societies and Political Orders in Transition*. New York: Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-030-53130-0_4
- Škokić, Tea. (2019). O radnoj i rodnoj ideologiji. *Glasnik Etnografskog instituta SANU* 67(2): <https://doi.org/10.2298/GEI1902247S>
- Veljan, Nejra i Maida Čehajić Čampara. (2021). *Rodne ideologije: Kako ekstremisti iskorištavaju borbe za ženska prava i pokreću recipročnu radikalizaciju*. Sarajevo: Atlanska inicijativa. https://atlantskainicijativa.org/wp-content/uploads/2021/12/GENDER_IDEOLOGIES_BHS.pdf
- Yuval-Davis, Nira. (1997). *Gender and Nation*. London: Sage Publication.
- Zaharijević, Adriana i Katarina Lončarević. (2020). Rod i ideologija: o pobuni protiv jednakosti. U Tibor Várady i Marijana Pajvančić (ur). *Rodna ravnopravnost – od jednakih prava do jednakih mogućnosti* (str. 29–43). Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti.
- Zaharijević, Adriana. (2019). Spaljivanje u 21. veku – šta stoji iza „rodne ideologije”. *Kultura* 163: 28–45, doi: <https://doi.org/10.5937/kultura1963028Z>
- Цветковиќ, Ирена и Мања Величковска. (2022). *Кoj се плаши од родот? Анализа на клучните стратегии и наративи на анти-родовите движења во Северна Македонија*. Скопје: Коалиција МАРГИНИ Скопје.

Medijski tekstovi

- Antonić, Slobodan. (2021). „Eskalacija džender ludila”. *Novi standard*. 31. decembar. <https://standard.rs/2021/12/31/slobodan-antonic-eskalacija-dzender-ludila/>
- Dimitrijević, Vladimir. (2021). „Rodno budžetiranje ili u ovom ludilu ima sistema”. *Novi standard*. 7. mart. <https://standard.rs/2021/03/07/v-dimitrijevic-rodno-budzetiranje-ili-u-ovom-ludilu-ima-sistema/>

- Đurković, Miša. (2020a). „Komunističke osnove razaranja porodice (1)”. *Novi standard*, 21. decembar. <https://standard.rs/2020/12/21/komunisticke-osnove-razaranja-porodice-1/>
- Đurković, Miša. (2020b). „Komunističke osnove razaranja porodice (2)”. *Novi standard*, 23. decembar. <https://standard.rs/2020/12/23/komunisticke-osnove-razaranja-porodice-2/>
- Lisinac, Nemanja. (2021). „Sajsi reagovala na sramne Đukine napade na žene iz kampanje #nisamprijavila”. *Nova S*, 28. decembar. <https://nova.rs/zabava/showbiz/sajsi-reagovala-na-sramne-djukine-napade-na-zene-iz-kampanje-nisamprijavila/>
- Malenica, Ljubiša. (2020). „Feminizam kao društvena patologija”. *Novi standard*, 24. decembar. <https://standard.rs/2020/12/24/feminizam-kao-drustvena-patologija/>
- Malenica, Ljubiša. (2021). „Pozadina demografske krize”. *Novi standard*, 9. februar. <https://standard.rs/2021/02/09/pozadina-demografske-krize/>
- Stanje Stvari. (2022). „Episkop Fotije: „Parada ponosa” narušava porodične i moralne vrijednosti”. *Novi standard*, 27. jul. <https://standard.rs/2022/07/27/episkop-fotije-parada-ponosa-narusava-porodicne-i-moralne-vrijednosti/>
- Veizović, Vesna. (2022). „ВЕИЗОВИЋ: Запад и ЛГБТ+ екстремисти изазивају грађански рат у Србији, у сусрет томе – видимо се на Прајду!”. *Правда*, 2. septembar. <https://www.pravda.rs/2022/9/2/veizovic-zapad-i-lgbt-ekstremisti-izazivaju-gradjanski-rat-u-srbiji-u-susret-tome-vidimo-se-na-prajdu/>
- Владушић, Слободан. (2022). „МЕГАЛОПОЛИС – ДОБРО ДОШЛИ У ПАКАО”. *Печат*, 23. septembar. <https://www.pecat.co.rs/2022/09/megalopolis-dobro-dosli-u-pakao/>
- Милосављевић, Мила. (2022). „МОЋНИЦИ БИ ДА КОНТРОЛИШУ СВЕТ И ПРЕКО ЛГБТ И 'ЗЕЛЕНИХ' Професор Танасковић: Србима није суђено да их не заплусну таласи светских потреса”. *Вечерње новости*. 11. septembar. <https://www.novosti.rs/c/drustvo/vesti/1152767/mocnici-kontrolisu-svet-preko-lgbt-zelenih-profesor-tanaskovic-srbima-nije-sudjeno-zapljusnu-talasi-svetskih-potresa>
- Панов, Владислав. (2022). „Деца су тегобна и страшна обавеза”. *Печат*, 29. jul. <https://www.pecat.co.rs/2022/07/deca-su-tegobna-i-strasna-obaveza/>
- Правда. (2019). „СРПСКА ДЕСНИЦА: Основна функција феминизма је разарање патријархалног друштва”. *Правда*, 1. april. <https://www.pravda.rs/2019/04/srpska-desnica-osnovna-funkcija-feminizma-je-razaranje-patrijarhalnog-drustva/>

rs/2019/4/1/srpska-desnica-osnovna-funkcija-feminizma-je-razaranje-patrijarhalnog-drustva-video/

Рељић, Слободан. (2022). „ИЛИ-ИЛИ И ПОСЛЕ ТОГА – Болоња мора пасти”. *Печат*, 24. јун. <https://www.pecat.co.rs/2022/06/ili-ili-i-posle-toga-bolonja-mora-pasti/>

Родић, Филип. (2020). „ЛИТИЈА И КОНТРАЛИТИЈА”. *Печат*, 2. септембар. <https://www.pecat.co.rs/2022/09/litija-i-kontralitija/>

Ђирјаковић, Зоран. (2021). „СИЛОВАЊЕ У ВРЕМЕ КУЛТУРНОГ РАТА”. *Печат*, 29. јануар. <https://www.pecat.co.rs/2021/01/silovanje-u-vreme-kulturnog-rata/>

Ђирјаковић, Зоран. (2022). „СРПСТВО И ДЕМОКРАТИЈА”. *Печат*, 15. јул. <https://www.pecat.co.rs/2022/07/srpstvo-i-demokratija/>

Nađa Bobičić
University of Belgrade, Faculty of political science
Marijana Stojčić
Applied history center, Belgrade

ANTIGENDER MEDIA DISCOURSE IN SERBIA

Summary: *Main goal of the text is a feminist critical analysis of anti-gender discourses in 843 media texts published in Serbia, in the period from January 1, 2019 to October 31, 2022. The media base that includes the largest part of the mainstream media on the territory of Serbia was selected. The analysis was done on a targeted sample by searching for several key terms, characteristic of anti-gender discourses: “gender ideology”, “family values” and “traditional values”. The research showed that the discourse of the anti-gender movement in Serbia corresponds to the discursive framework and wider action of the international anti-gender movement, confronting feminism, the action of LGBTIQ+ movement and, in general, progressive movements. As in the case of the international anti-gender movement, relying on an essentialist and biological understanding of gender and sexuality and insisting on a traditionalist family structure, based on gender asymmetry and social hierarchies, is part of a broader rejection of ideas and practices of social and human equality. Only in this context it becomes more clear why ideas about the social conditioning of gender and the fluidity of human identities, as well as the equality of different manifestations of sexuality are considered so subversive.*

Keywords: *feminist critical discourse analysis, anti-gender discourse, gender ideology, family values, media, Serbia*